

**КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУПТСТВА ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ****COMPETITIVE ADVANTAGES IN THE BANKRUPTCY PROCEDURE AS A WAY
OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY**

Швидка Т.І., д.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Наукова стаття присвячена міжінституціональним зв'язкам таких інститутів і підгалузей господарського права, як «економічна конкуренція» і «банкрутство». Виходячи з цього, вивчено різні позиції науковців щодо визначення поняття «банкрутство», що є важливим для обрання належної стратегії фінансового оздоровлення підприємства, у тому числі й конкурентом підприємства-боржника. Встановлено, що одну з основних відіграє введення суб'єктом застосування санації (конкурентом) прогресивного розумного менеджменту, завдяки якому будуть не тільки вирішені кадрові питання підприємства-боржника, а також питання збереження зв'язків із контрагентами, а й налагоджена або збережена система логістики. Зауважено, що не меншого значення набуває й недопущення руйнації єдиного майнового комплексу під час продажу майна (або його частини) у процедурі ліквідації або санації.

Наголошено на тому, що конкуренція як основа ринкової економіки є стимулом для розвитку й підвищення конкурентоспроможності національної економіки, національних виробників товарів та надавачів послуг, а також може стати причиною втрати позицій неконкурентоздатними підприємствами через невдалий менеджмент й організацію своєї роботи. Акцентовано на тому, що регулятором ринкової економіки також виступає банкрутство, оскільки одним із основних його призначень є фільтрація й ліквідація з ринку неефективних суб'єктів підприємницької діяльності. У той саме час усунення з ринку неконкурентоспроможних суб'єктів господарювання може стати причиною занепаду національної економіки, втрати робочих місць, послаблення розвитку галузей економіки. Запропоновано способи забезпечення продовження діяльності підприємств, що знаходяться у процедурі банкрутства, шляхом продажу цілісного майнового комплексу підприємствам-конкурентам у цій сфері або залучення таких конкурентів до процедури санації.

Обґрунтовано, що економічна конкуренція й банкрутство є двома складовими конкурентної ринкової економіки. Детально розглянуто питання санації підприємства-боржника і звернуто увагу на можливі ризики застосування конкурентом недобросовісних конкурентних практик.

Ключові слова: економічна конкуренція, банкрутство, неплатоспроможність, санація, конкурентоспроможність, концентрація.

The scientific article is devoted to inter-institutional relations of such institutes and sub-branches of economic law as "economic competition" and "bankruptcy". Based on this, the different positions of scientists regarding the definition of the concept of "bankruptcy", which is important for choosing an appropriate strategy for the financial recovery of an enterprise, including a competitor of a debtor enterprise, were investigated. It has been established that one of the main factors is played by the introduction by the subject of rehabilitation (competitor) of progressive intelligent management, thanks to which not only the personnel issues of the debtor enterprise will be resolved, as well as the issue of maintaining relations with counterparties, but also the logistics system will be established or preserved. It is noted that preventing the destruction of a single property complex during the sale of property (or its part) in the liquidation or rehabilitation procedure is of no less importance.

It is pointed out that competition as the basis of a market economy is a stimulus for the development and improvement of the competitiveness of the national economy, national producers of goods and service providers, and can also cause the loss of positions by non-competitive enterprises due to unsuccessful management and organization of their work. It is emphasized that bankruptcy is also a regulator of the market economy, since one of its main purposes is the filtering and liquidation of inefficient business entities from the market. At the same time, removing non-competitive business entities from the market can cause the decline of the national economy, loss of jobs, and weakening of the development of economic sectors. Ways to ensure the continuation of the activities of enterprises in the bankruptcy procedure by selling a complete property complex to competing enterprises in this area or involving such competitors in the rehabilitation procedure are proposed.

It is substantiated that economic competition and bankruptcy are two components of a competitive market economy. The problem of rehabilitation of the debtor enterprise was discussed in detail issues and attention was drawn to the possible risks of unfair competitive practices by the competitor.

Key words: economic competition, bankruptcy, insolvency, rehabilitation, competitiveness, concentration.

Постановка проблеми. Сучасна наука господарського права характеризується багатоаспектністю, складністю й динамічністю розвитку. Проте частіш за все вчені вивчають окремі сфери або сегменти регулювання економіки. Вбачається, що саме це зумовило той факт, що на сьогодні не вирішеною залишається проблема встановлення, з'ясування механізмів функціонально-змістовного міжінституційного зв'язку в системі підгалузей та інститутів господарського права й законодавства, а отже, вона потребує комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної конкуренції та процедур банкрутства присвятили свої праці такі вчені, як Б. В. Вольвач, Д. В. Задихайло, Б. Поляков, В. Джуль, Ю. Чорна, В. І. Рудика, Ю. М. Великий, О. Д. Зьома тощо. Проте проблема міжінституційного зв'язку категорій «економічна конкуренція» і «банкрутство» у науковій літературі не було розкрито й достатньо висвітлено.

Мета статті – узагальнення теоретичних і практичних положень стосовно співвідношення економічної конку-

ренції та банкрутства, їх особливостей в Україні, виявлення проблем державного регулювання й виокремлення подальших напрямів наукових розробок з окресленої проблеми, а також встановлення стратегічних і тактичних функціонально-кореляційних зв'язків, завдяки яким забезпечується взаємодія різних інститутів господарського права і які, урешті-решт, мають спільний макрооб'єкт – ринкову економіку.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що конкуренція є основою ринкової економіки та її невід'ємним елементом, завдяки якому відбувається змагання суб'єктів господарювання за кращі умови функціонування й ведення свого бізнесу на ринку. Спираючись на це, вона виступає певним стимулом розвитку підприємств, впровадження ними новітніх технологій у виробництво. За ринкової економіки успішно розвиваються і провадять діяльність ті підприємства, які мають конкурентні переваги та є конкурентоспроможними [1].

Проте ринок, і це також визнається всіма, не законсервований, він постійно розвивається, завдяки чому увесь час

удосконалюється виробництво, з'являються нові галузі, відкриваються нові можливості для виходу на світовий ринок. Звісно, усі ці процеси стимулюють впровадження у виробництво наукових досягнень, інноваційних технологій, «ноу-хау» тощо. Урешті-решт, виживають найсильніші суб'єкти господарювання. Зауважимо, що в сукупності вказане, з одного боку, стимулює розвиток і модернізацію підприємств, а з іншого – може стати причиною банкрутства неконкурентоспроможних підприємств.

Розглядаючи економічну категорію «конкурентоспроможність», від розуміння суті якої залежить ефективність діяльності суб'єкта господарювання на ринку або економіки країни в цілому, можна простежити зв'язок із поняттями «економічна конкуренція» та «банкрутство». Від успішного вирішення проблем підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції залежить не лише покращення фінансового стану й інвестиційного потенціалу українських підприємств, а й економічна безпека нашої держави. Це набуває ваги з огляду на те, що останнім часом прискорився розвиток економічних відносин через обрання курсу на інтеграцію України в світовий економічний простір, що, звісно, вимагає від вітчизняних товаровиробників проведення свідомої корпоративної політики постійного підвищення власної конкурентоспроможності [2].

Більш того, немає сумнівів і в тому, що наявність конкуренції, яка є звичайним для ринкової економіки явищем, робить необхідним забезпечення режиму підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання й національної економіки як такої. Використовуючи свої конкурентні переваги, такі як зниження ціни, підвищення якості, ексклюзивність продукції, високотехнологічне виробництво, ресурсомісткість, підвищення кваліфікації персоналу, підприємство покращує свої позиції на ринку і стає більш конкурентоспроможним.

Усе вказане дає підстави стверджувати, що в межах конкурентного ринку підприємства змушені дбати про підвищення власної конкурентоспроможності, оскільки за глобалізаційних процесів, що набирають обертів у міжнародному просторі, висувають більш жорсткі вимоги до функціонування підприємств і підвищення їх конкурентоспроможності.

Як зазначає С. Хамініч, конкурентоспроможність є багатогранною і багаторівневою категорією, яка в ринкових умовах стає інтегральною характеристикою господарюючого суб'єкта щодо його відповідності об'єктивним (зовнішнім стосовно нього) економічним умовам [3].

Банкрутство за ринкової економіки виконує дві функції: усунення з ринку неефективних суб'єктів підприємницької діяльності і надання таким суб'єктам шансу відродити, оздоровити свою діяльність на ринку у разі виникнення лише тимчасових фінансових труднощів. Інститут банкрутства регулює відносини, пов'язані з ліквідацією й відновленням платоспроможності підприємства, яке має заборгованість перед кредиторами, а його завдання полягає в регламентації процесу виконання боргових зобов'язань і відновлення платоспроможності юридичних та фізичних осіб [4].

Цілком логічно, що за такої ситуації певні суб'єкти не витримують, так би мовити, гонки і сходять з дистанції. Йдеться про ліквідацію і банкрутство. Порівнюючи категорії «економічна конкуренція» і «банкрутство», можна звернути увагу на їх спільні функції: усунення з ринку неефективних, неконкурентоспроможних суб'єктів підприємницької діяльності [5]. Це означає, що суб'єкт, який неспроможний сплатити свої фінансові заборгованості перед кредиторами, а також продовжувати свою господарську діяльність, через певні труднощі, зумовлені зовнішніми або внутрішніми обставинами, може бути визнаний банкрутом через ліквідаційну процедуру. Проте існують механізми відродження підприємства, його оздо-

ровлення шляхом застосування процедури санації, тобто відновлення роботи підприємств може бути, зокрема, завдяки залученню інвестицій, продажу частини майна, репрофілюванню й реорганізації даного підприємства.

Зауважимо, що тривалий час у вітчизняній науковій доктрині існувала думка, що наявність економічної конкуренції може призвести виключно до негативних наслідків. Наприклад, до: витіснення дрібних виробників великим капіталом, посилення соціальної несправедливості, підвищення рівня безробіття, інфляції тощо. Сьогодні ставлення до цього механізму змінилося, оскільки з'явилось розуміння, яку користь для суспільства приносить економічна конкуренція, йдеться про стимулювання до економії ресурсів; спонукання суб'єктів господарювання до розширення й раціоналізації виробництва; витіснення неефективних суб'єктів господарювання і зайвих торгових посередників, заінтересованих у накручуванні цін; впровадження новітніх технологій у виробництво продукції тощо. Підприємства, які не розвиваються, згодом можуть втратити свої позиції на ринку, і це призводить до їх ліквідації та банкрутства.

Продовжуючи висвітлення питання, передусім вкажемо, що причини банкрутства різні, тобто воно може бути як зумовлене неефективною діяльністю такого підприємства, так і взагалі незалежними від самого підприємства. Враховуючи це, у науковій літературі їх поділяють на зовнішні й внутрішні. Серед зовнішніх причин можна виокремити економічну кризу, зміну зовнішньоекономічної політики держави, погіршення соціально-економічної ситуації, природні катаклізми, пандемію, війну та інші. Внутрішні ж пов'язані з неефективністю менеджменту на підприємстві, несвоєчасною й неадекватною реакцією на зміни в ринковому середовищі, недосконалістю системи стратегічного планування і розвитку підприємства, неефективним використанням інструментарію управління підприємством; низьким техніко-технологічним рівнем виробництва тощо. Виявлення (а отже, й реагування) наведених економічних причин, їх розуміння є надзвичайно важливим для обрання належної стратегії фінансового оздоровлення підприємства.

Відповідно до статті 4 КУзПБ «засновники (учасники, акціонери) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, центральні органи виконавчої влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень зобов'язані своєчасно вживати заходів для запобігання банкрутству боржника» [6]. Із метою запобігання настанню банкрутства проводиться своєчасна діагностика стану підприємства, розробляються заходи щодо його оздоровлення шляхом впровадження антикризового управління [7]. Далі у згаданій нормі передбачено, що «не тільки дані суб'єкти можуть надати боржнику фінансову допомогу в розмірі, достатньому для погашення грошових зобов'язань боржника перед кредиторами, у тому числі зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування і відновлення платоспроможності боржника (санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство)». Кодексом чітко не встановлено, які саме особи належать до «інших осіб», як вказано в ч. 3 ст. 4 КУзПБ. Виходячи з цього напрошується висновок, що до них можуть належати й конкуренти даного суб'єкта підприємницької діяльності.

Розглянемо детальніше можливості відновлення діяльності підприємства через процедуру санації. Передусім наголосимо, що під «санацією розуміється система заходів, що вживаються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприєм-

ства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника». [8] Санація спочатку має проводитися за рахунок коштів підприємства-боржника (самофінансування, що здійснюється унаслідок: 1) реструктуризації активів; 2) зменшення (заморожування) витрат; 3) збільшення виручки від реалізації). Наступним кроком, за умови неможливості самофінансування, вважається санація із залученням коштів власників (акціонерів) підприємств, оскільки вони є найбільш заінтересованими в санації неспроможного підприємства. Фінансування санації власниками може здійснюватися шляхом: а) збільшення (зменшення) статутного фонду; б) надання позик; в) надання цільових внесків на безповоротній основі [8].

Проте варто пам'ятати, що інші особи можуть залучатися до процедури санації, але лише ті, хто дійсно може надати боржнику фінансову допомогу, а не використати даний факт як недобросовісну конкурентну практику.

Відтак, дотримуючись принципу добросовісності у своїй господарській діяльності, конкурент підприємства-боржника не повинен зловживати своїми правами, використовувати низку недобросовісних методів конкурентної боротьби, завдаючи шкоду слабкому суб'єкту господарювання.

Крім того, під час санації інші особи можуть залучатися також як інвестори. При цьому задля досягнення санаційних цілей використовується механізм збільшення статутного фонду за рахунок вкладів інвесторів, додаткового випуску акцій тощо. З огляду на це постає проблема пошуку потенційних інвесторів, що може мати певні ризики. У цьому випадку як варіант покращення ситуації можуть пропонуватися пільгові умови вкладення капіталу для інвесторів, певні преференції (пільги) [8].

У процедурі санації, крім фінансово-економічних, можуть також вживатися заходи організаційно-правового (зміна організаційно-правової форми), виробничо-технічного (поліпшення якості виробництва, впровадження сучасних технологій у виробництво, оновлення виробничих фондів) й соціального, йдеться, зокрема, про систему перекваліфікації та перепідготовки кадрів, характеру.

Не можна оминати й того, що при процедурі санації стають у нагоді й механізми розстрочення боргу, переоформлення строку виплати кредитів, погашення частини заборгованості підприємства, здача в оренду частини приміщення або невиробничих фондів підприємства.

Звісно, для цього створено певну нормативну базу. Так, ст. 54 Кодексу України з процедур банкрутства врегульовано питання продажу у процедурі санації майна боржника як єдиного майнового комплексу. Даною нормою передбачено, що «продаж майна боржника як єдиного майнового комплексу провадиться на аукціоні відповідно до цього Кодексу. Зміна власника всього майна боржника у вигляді єдиного майнового комплексу не передбачає внесення змін до документів, що засвідчують права такої юридичної особи на володіння, користування, розпорядження майном, переоформлення ліцензії та інших документів дозвільного характеру, внесення змін до договору оренди та/або його переоформлення щодо землі та іншого майна боржника. У таких правовідносинах покупець усього майна боржника у вигляді єдиного майнового комплексу є правонаступником боржника»

[6]. Це дає змогу продовжити діяльність даного підприємства на ринку, збереження трудових контрактів із працівниками, *тобто продаж майна як цілісного майнового комплексу є найбільш вдалою процедурою задля забезпечення подальших робочих місць і функціонування підприємства. На наше переконання, забезпечення переважного продажу даного підприємства конкурентам – найбільш вдалий спосіб з точки зору забезпечення економіки країни.*

Купівля на аукціоні цілісного майнового комплексу підприємствами-конкурентами може кваліфікуватися за конкурентним законодавством як концентрація суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, потребує дотримання антимонопольного законодавства, а в певних випадках й надання дозволу АМКУ.

Під терміном «концентрація» згідно з положеннями нормативно-правової бази зазвичай розуміють «реальну можливість здійснення вагомого впливу одного або декількох пов'язаних суб'єктів господарювання на господарську діяльність інших суб'єктів господарювання або їх частин. Інакше кажучи, концентрація – це процес злиття підприємств, капіталів або компаній, у результаті якого значно зростає їх економічна могутність» [1].

Концентрація може бути як досить позитивним явищем, так і становити реальну загрозу підтриманню нормальної конкуренції на ринку, оскільки у змозі сприяти появі нових монополістів, унеможливлення чого надважливо у демократичній державі з ринковою економікою [9].

Висновки. Наявність конкуренції зумовлює необхідність забезпечення режиму підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання й національної економіки як такої.

Цілком очевидним є те, що банкрутство виступає регулятором ринкової економіки, оскільки одним із його основних призначень вважається позбавлення від збиткових неефективних суб'єктів підприємницької діяльності. Пояснюється це тим, що банкрут може стати причиною виникнення серйозних фінансових ризиків для успішно діючих підприємств – його партнерів. У той саме час банкрутство великих підприємств зумовлює скорочення робочих місць і кількості зайнятих у суспільному виробництві.

Однією з основних причин банкрутства підприємства визнається невдалий менеджмент, тому велике значення має привнесення суб'єктом застосування санації прогресивного розумного менеджменту, завдяки якому будуть вирішені питання кадрового забезпечення, збереження зв'язків з контрагентами, налагоджена або збережена система логістики. Втрата підприємств, особливо великих, може шкодити економіці держави, а тому не меншого значення набуває збереження функціонування підприємств на ринку задля підвищення економіки країни. Отже, врегулювання, на нашу думку, потребує саме питання надання переваг при продажу підприємства як цілісного майнового комплексу суб'єктам господарювання, які задіяні в цій сфері, мають досвід управління такого роду підприємствами і дійсно зможуть відродити його діяльність.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна стверджувати, що економічна конкуренція й процедура банкрутства – дві риси конкурентної ринкової економіки, яка, у свою чергу, є однією з основ незалежності й успішного розвитку нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія. Харків: Право, 2020. 376 с.
2. Швидка Т. І. Забезпечення зростання конкурентоздатності національної економіки: господарсько-правовий аспект: монографія Харків: Юрайт, 2015, 184 с.
3. Хамініч С. Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства. *Економіст*. 2006. № 10. С. 59–61.
4. Швидка Т. Остапенко Ю. І. Особливості реформування законодавства про банкрутство в період воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. №1. 2023. С. 229-235. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.35>
5. Задихайло Д. В., Швидка Т. І., Резнікова В. В. Політико-правовий зв'язок інститутів забезпечення економічної конкуренції та банкрутства в системі господарювання Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО, № 75, ч. 3 2023. С. 227–233 <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/39-3.pdf>

6. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#top> (дата звернення:14.03.2023).
7. Зеліско І. М. Управління фінансовою санацією підприємства : навч. посібник. Київ, 2016, 355 с.
8. Фінансова санація та банкрутство підприємств: веб-сайт. *Банк лекцій*. URL: <http://www.lekcii.com.ua/text/open.909.page.3.html> (дата звернення:24.09.2023).
9. Пігуль Н. Г., Семенець В. П. Сутність та значення санації підприємства в сучасних умовах господарювання. *Економіка та суспільство*. 2020. № 21. С. 86–92.
10. Остапенко Ю. І. Нововведення в господарському законодавстві щодо процедури банкрутства: окремі аспекти. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2022. № 97. С. 14–18.
11. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
12. Вольвач Б. В., 2018 9 Theory and Practice of Jurisprudence. 2018. Issue 1 (13) ISSN 2225-6555
13. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення:14.03.2023).